

УДК 316.346.3

Т. Г. Прохоренко, кандидат соціологічних наук, доцент

СТРАТЕГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглянуто стратегії професійної самореалізації сучасної молоді як важливу складову її життєвих стратегій. Особлива увага приділяється виявленню особливостей процесу самореалізації молоді людини в професійній діяльності за умов нестабільного, кризового суспільства, підкреслюється суперечливість цього процесу. Надається спроба виділити основні типи стратегій професійної самореалізації.

Ключові слова: *життєва стратегія, молодь, професійна самореалізація, кризове суспільство, ринок праці, професійні орієнтації, життєвий успіх.*

Актуальність проблеми. Нестабільність, мінливість, суперечливість соціальних змін, які відбуваються в сучасному суспільстві, зумовлюють зростання значущості процесів самоорганізації, особистісної відповідальності людини за своє існування. Особливості цієї тенденції полягають в автономізації суб'єктів соціальної взаємодії, в розширенні сфери самостійності індивідів, які виконували б свою роль як відповідно до розпоряджень та очікувань, так і виходячи з власних інтересів і цілей, у селекції і відборі найбільш життєздатних зразків поведінки шляхом вільної конкуренції. Все це актуалізує вивчення життєвих стратегій людини.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Поняття «стратегія» у широкому розумінні означає спосіб раціонального ставлення до життя. У довідкових виданнях термін «стратегія» найчастіше визначається як спосіб дій, лінія поведінки кого-небудь; спосіб досягнення цілі; загальний план певної діяльності, який охоплює тривалий період [3, с. 1202]. Водночас він може позначати певний напрям діяльності організації, пов'язаний з обґрунтуванням, розробкою і втіленням у життя концепцій і рішень виробничого й соціального характеру.

У науковій літературі дані проблеми досліджувалися К. А. Абульхановою-Славською, Н. Ф. Наумовою, Н. О. Победою, Т. Е. Різник, Ю. М. Різник, Е. А. Смирновим, відомими своїми роботами із проблем соціології і психології особи. На думку К. А. Абульханової-Славської, особа виступає активним суб'єктом свого життя, здатним до самоорганізації і саморегуляції.

«Життєва стратегія в найзагальнішому вигляді — це постійне приведення у відповідність особи (її особливостей) з характером і способом її життя, побудова життя спочатку, виходячи зі своїх індивідуальних можливостей і даних, а потім — тих, які виробляються в житті. Стратегія життя полягає в способах зміни, перетворенні умов, ситуацій життя відповідно до цінностей особи» [1, с. 67].

Метою статті є виявлення особливостей професійної самореалізації молоді в умовах кризового суспільства та надання спроби типологізації основних стратегій.

Виклад основного матеріалу. Життєву стратегію як спосіб організації життя необхідно відрізнити від інших способів життя — життєвої позиції, життєвої лінії, життєвих цілей і планів. На відміну від них стратегія є інтегративною характеристикою життєвого шляху, це спосіб усвідомленого планування і конструювання особою власного життя шляхом поетапного формування її майбутнього.

Особливого значення, у зв'язку з цим має дослідження життєвих стратегій молоді. Молодь становить численну та неоднорідну вікову соціальну спільноту, яка має свою систему норм, цінностей, свої уявлення про успіх і, навпаки. Її особливостями є відсутність власного життєвого досвіду, а також те, що більшість життєвих цілей, планів, стратегій знаходиться на стадії формування, тобто вибору професійного та життєвого шляху.

Важливою сферою реалізації життєвих стратегій молоді виступає професійна діяльність, тому що саме з професією пов'язується її подальший життєвий шлях. Обрана у даному віці стратегія у майбутньому може стати домінуючою і вже від неї буде залежати подальша доля людини і, відповідно до цього, її психологічне здоров'я та рівень задоволеності життям.

Реальні політико-економічні перетворення в країні призвели до зміни ціннісно-нормативної бази суспільства в цілому і окремих соціальних спільнот зокрема. В першу чергу це торкнулося молодого покоління. З одного боку, молодь не обтяжена старими стереотипами і моделями поведінки, тому швидше адаптується до нових умов і відповідно має більше шансів на реалізацію активної життєвої стратегії і досягнення успіху, а, з іншого, — неформованість системи особистісних цінностей молоді людини робить її більш вразливою, вона більше зазнає впливу макросоціальних процесів, які часто мають деструктивну спрямованість.

До групи негативних чинників формування системи цінностей молоді можна віднести, по-перше, глибоку соціально-економічну кризу, яка сприяла поширенню в її середовищі таких негативних процесів, як зниження репродуктивної функції, міграція, погіршення соціального і фізичного здоров'я, соціально-психологічного самопочуття, тривожність, безробіття,

пияцтво, зuboжіння змісту дозвільної діяльності, зниження значущості духовних цінностей, зростання девіантності, падіння рівня освіченості, професійної підготовки, складність професійної самореалізації, зростання відчаю і безнадійності, жорстокості й агресивності; по-друге, поглиблення соціального розшарування українського суспільства, яке проектується і на молодь, породжує значні відмінності соціально-психологічного статусу усередині самої молоді, що також перешкоджає реалізації її життєвих намірів і планів.

Враховуючи це, можна погодитися з позицією тих дослідників, які головною проблемою сучасності вважають безпеку протікання процесів життєдіяльності в умовах суспільної невизначеності й ризику [2; 4]. Тому процес формування й реалізації життєвих стратегій молодого покоління, у тому числі в професійній сфері, на нашу думку, слід розглядати в контексті зростання соціальної невизначеності і підвищених соціальних ризиків. Все це зумовлює принципово нові форми й орієнтири соціального становлення і розвитку молоді, у результаті чого вона демонструє різноманітні соціальні практики і стратегії, починаючи із соціально схвалених і закінчуючи анти-суспільними.

Непередбачуваність і суперечливість характерна для всіх етапів професіогенезу молоді, починаючи з вибору професії і закінчуючи самореалізацією в професійній діяльності. Так, певна невизначеність має місце в процесі професійного вибору і підготовки, знаходячи підтвердження у тому, що значна частина молоді не впевнена в правильності обраної професії і можливості реалізувати свій професійний потенціал відповідно до отриманої спеціальності. Будучи перспективною віковою категорією, далеко не всі молоді люди через значну соціальну, матеріальну й територіальну нерівність мають однакові можливості отримання освіти і самореалізації в професійній діяльності. Часто вони стикаються із суперечностями між декларованою рівністю прав на отримання освіти та існуючою у реальності соціальною диференціацією в освітній сфері.

Важливим моментом вивчення особливостей професійної самореалізації молоді на ринку праці виступає аналіз ціннісних орієнтацій у сфері праці. Професійна самореалізація відбувається у межах сформованих ціннісних уявлень про професію, кар'єру, працю в цілому. Всі, хто досліджує ці проблеми (С. С. Балабанова, М. К. Горшков, Ф. Е. Шереги, А. Г. Ефендієв та ін.), звертають увагу на значні зміни у ставленні до праці і формуванні професійних установок у кризових умовах.

У сучасному суспільстві цінність праці набула певних змін. Цей процес торкнувся усіх соціальних прошарків і вікових груп. Цінності, які у недалекому минулому займали перші позиції, перемістилися сьогодні на останні. Змінилися також засоби вирішення актуальних життєвих проблем, тобто

інструментальні цінності. Домінуючу роль сьогодні відіграють зв'язки з «потрібними» людьми, вміння пристосуватися, егоїзм, піклування про себе.

Для частини молоді праця стає вимушеною, тому що вона не відповідає її професійним потребам. Це обертається зростанням таких негативних явищ у сфері праці, як: зниження якості праці, відсутність креативної й інноваційної спрямованості трудової діяльності, зростання депрофесіоналізації і соціального песимізму, низький ступінь поєднання професійної і трудової мотивації.

У результаті переходу до ринкових відносин підвищується статус матеріальних цінностей. Заробітна плата утвердилася на першому місці, відтиснувши такі цінності, як зміст праці, можливості реалізувати свої знання у професійній діяльності. Особливістю формування професійних орієнтацій сучасної молоді є орієнтація на цінності індивідуального успіху й матеріального благополуччя як важливі критерії життєвого успіху у суспільстві споживання.

У наш час представники молоді є найбільш незахищеними учасниками ринку праці, чому сприяло таке: перехід більшості підприємств до рук приватних власників створив більш жорсткі вимоги до професіоналізму і наявності практичного досвіду; відсутність розподілу робочих місць для випускників вузів; вища освіта стала переважно комерційною.

Професійній самореалізації молоді заважають також гострі проблеми на ринку праці, серед яких: невідповідність професійної освіти вимогам ринку праці (освіта інколи відстає від динаміки суспільного розвитку), невідповідність заробітної плати рівню освіти молоді та її потребам, що часто виступає причиною роботи не за спеціальністю, дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку праці, брак одних спеціалістів і перенасичення іншими, проблема працевлаштування та тривалість цього процесу, проблема тіньового (прихованого) молодіжного безробіття, яка спричинена тим, що за наявності робочих місць фіксується значна кількість молодих безробітних (приблизно третина від загальної кількості безробітних). Ці складнощі послаблюють мотивацію молоді на реалізацію своїх професійних спрямувань у конкретній професійній сфері. Цим можна пояснити той факт, що 41 % молоді у віці від 18 до 29 років готові залишити країну з метою працевлаштування за кордоном, якщо буде така можливість [6].

На основі всього сказаного вище можна виділити основні стратегії професійної самореалізації молоді, які виступають частиною більш загальних життєвих стратегій: стратегія благополуччя, стратегія успіху, конформістська стратегія [5]. З точки зору способу життя стратегія життєвого благополуччя представляється особі як забезпечене і відносно спокійне життя. Сенсом при цьому стає придбання і споживання життєвих благ. За цільовим призна-

ченням можна виділити стратегії зростаючого благополуччя, збалансованого (розумного) благополуччя і стратегію виживання. Перший і другий типи стратегій розділяють люди, що складають соціальну базу середнього класу.

Значна частина української молоді вимушено реалізує модель виживання і формує у своїй свідомості відповідну стратегію. Невлаштованість життя, бідність, особливо в середніх і малих містах, сільській місцевості, змушують молодих людей спрямовувати свої сили на споживання, шукати в ньому головну опору свого життя. Межею їх цілеполягання стає забезпечення себе (своєї молоді сім'ї) найнеобхіднішими засобами життя. Модель виживання веде до поступової деградації особи і обумовлена низьким рівнем розвитку виробництва, різким розшаруванням і поляризацією суспільства, всезростаючою загрозою бідності й безробіття.

Кожна молода людина визначає своє коло завдань для досягнення поставленої мети. Одні вважають за краще купувати необхідні для них блага за кошти, що заробляються за основним місцем роботи, інші — за принципом вторинної зайнятості, завдаючи тим самим шкоди навчанню і професійному зростанню, треті розраховують на допомогу родичів.

Носії стратегії благополуччя, у своїй більшості, дуже активні люди, легко адаптуються до існуючих ринкових відносин, без певного жалю змінюють рід занять, без особливих зусиль знаходять собі нове місце і розраховують, у більшості випадків, на власні сили.

Для частини молоді важливою є стратегія життєвого успіху. Найчастіше загальною рисою стратегії успіху є ззовні заданий характер орієнтацій суб'єкта: схвалення і визнання оточуючими. Інакше у суб'єктів даної стратегії може зникнути стійка мотивація і зацікавленість у соціально значущій діяльності. По суті справи головним змістом стратегії успіху є сходження особи до бажаної соціальної вершини життя. Професійна самореалізація стає важливою складовою в уявленнях молоді про життєвий успіх.

Спосіб життя у стратегії успіху характеризується активною діяльністю, насиченою справами і подіями, а його ідеалом стає сильна, енергійна і досягаюча успіху людина, яка користується популярністю, загальним визнанням і має стійке матеріальне положення. Тому сенсом життя у стратегії успіху є досягнення суспільно визнаних результатів, перш за все у своїй професійній діяльності.

Прибічники цієї стратегії відрізняються надзвичайною цілеспрямованістю. Їх життєві цілі містять грандіозні задуми і плани. Вони повні рішучості й енергії перетворення, і, як правило, для цього у них є всі необхідні якості характеру — сильна воля, напористість, швидкість реакції, впевненість у собі, оптимізм. Їх відрізняють такі особистісні риси, як майстерність,

професійна компетентність, організованість і самодисципліна, загальна культура, висока вимогливість до себе і до своїх партнерів.

У повсякденному житті стосовно цієї категорії людей використовуються такі оцінюючі вирази, як «знавець своєї справи», «професіонал», «успішна людина», «кращий адвокат», «удачливий комерсант» та інші, які свідчать про високий рівень професійної культури, нестандартне мислення конкретної людини.

Частині молоді притаманна так звана конформістська стратегія. Для її носіїв робота взагалі не становить ніякої реальної цінності. Молоді люди з такою стратегією живуть за принципом — всі професії однакові, а краще взагалі не працювати. Вони готові пристосуватися до будь-якого виду діяльності, при втраті робочого місця з легкістю змінюють професію, тому що не мають професійних амбіцій і не розраховують на професійне зростання. Професійна самореалізація часто відбувається вимушено і характеризується мінімальним її рівнем.

Висновки. Професійна самореалізація молоді у сучасному кризовому суспільстві має певні особливості, до яких можна віднести таке: процес професійної самореалізації молоді характеризується певними суперечностями і ризиками; розробляються і реалізуються нові життєві і професійні стратегії, які докорінно відрізняються від тих, які були раніше; відбувається інструменталізація цінностей і матеріалізація її життєвих інтересів і потреб, у тому числі у професійній сфері; сучасною молоддю переважає надається стратегія благополуччя та успіху; спостерігається зміна довгострокових стратегій на короткострокові, ситуативні, які найбільш адекватно відповідають сучасним нестабільним умовам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегии жизни [Текст] / К. А. Абульханова-Славская. — М. : Мысль, 1991. — 299 с.
2. Бауман З. Возвышение и упадок труда [Текст] / З. Бауман // Социолог. исслед. — 2005. — № 5. — С. 77–86.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] : словник / за ред. В. Т. Бусел. — К. : ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.
4. Зубок Ю. А. Социальная регуляция в условиях неопределенности. Теоретические и прикладные проблемы в исследовании молодежи [Текст] / Ю. А. Зубок, В. И. Чупров. — М. : Academia, 2008. — 272 с.
5. Резник Т. Е. Жизненные стратегии личности [Текст] / Т. Е. Резник, Ю. М. Резник // Социолог. исслед. — 1995. — № 12. — С. 100–105.
6. Українська молодь не протестує, а емігрує [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.pravda.com.ua/news/2011/12/12/6830972/-12/12/2011p.

СТРАТЕГИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Прохоренко Т. Г.

Рассмотрены стратегии профессиональной самореализации современной молодежи как важная составляющая ее жизненных стратегий. Особое внимание уделяется выявлению особенностей процесса самореализации молодого человека в профессиональной деятельности в условиях нестабильного, кризисного общества, подчеркивается противоречивость этого процесса. Представлена попытка выделить основные типы стратегий профессиональной самореализации.

Ключевые слова: *жизненная стратегия, молодежь, профессиональная самореализация, кризисное общество, рынок труда, профессиональные ориентации, жизненный успех.*

STRATEGIES OF PROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF YOUNG PEOPLE IN MODERN SOCIETY

Prokhorenko T. G.

Strategies of professional self-realization of modern youth as important constituent of its vital strategies are considered. The special attention is spared to the elucidation of features process at self-realization of young man in professional activity in the conditions of unstable, crisis society, contradiction of this process is underlined. An attempt to select the basic types of strategies of professional self-realization is presented.

Key words: *vital strategy, young people, professional self-realization, crisis society, labour-market, professional orientations, vital success.*

